

Kazimierz Puchowski

DZIEJE LITWY W KSZTAŁCENIU
ELIT POLITYCZNYCH W SZKOŁACH
JEZUICKICH RZECZYPOSPOLITEJ OBOJGA
NARODÓW: REKONESANS

Adnotacja. Przełożeni Towarzystwa Jezusowego z początku nie traktowali historii jako oddzielnej dyscypliny naukowej (o tym można sądzić na podstawie *Ratio studiorum*, które ukazało się w 1599 r.). Natomiast znaczenie historii dość wcześnie docenili jezuici pracujący w prowincji litewskiej. W 1609 r. zwrócili się oni do kierownictwa Towarzystwa z prośbą o wprowadzenie historii jako oddzielnego przedmiotu nauczania. Swoją prośbę motywowali tym, iż szlachta i możnowładcy wymagają, aby młodzież szlacheckiego pochodzenia otrzymała odpowiednie wykształcenie z każdego przedmiotu, które są niezbędne dla wszystkich uczestników debat sejmowych i sądowych oraz innych dziedzin życia politycznego. Jednak negatywne nastawienie Rzymu do historii jako przedmiotu pozbawiło możliwości zmian niektórych założeń *Ratio studiorum*, zmodernizowania ich, a tym samym znacznie opóźniło proces wykładania historii jako odrębnego przedmiotu w szkołach jezuickich Rzeczypospolitej. Tak, jak i wcześniej celem wykształcenia była *perfecta eloquentia*, natomiast historia nadal była traktowana jako pomocniczy przedmiot retoryki.

Jednak od początku XVII w. nauczyciele retoryki wykładali także historię. O treści ich wykładów decydowały przede wszystkim przesłanki pedagogiczne, najczęściej sformułowane w Akademii Jezuickiej. W nauczaniu historii szczególnie dużo uwagi poświęcano poszczególnym rodom. Należy również wspomnieć o tym, że znaczną część repertuaru teatralnego jezuitów na Litwie stanowiły utwory dramatyczne o tema-

tyce historycznej. Przedstawienia o litewskiej tematyce historycznej były rozpowszechnione na terenie całej Rzeczypospolitej, jednak najwięcej ich organizowano w prowincjonalnych szkołach litewskich.

Od 1739 r. historię w prowincji litewskiej zaczęto wykładać jako oddzielny przedmiot (w prowincji polskiej od 1743 r.). Miało to wielki wpływ na wzrost kultury historycznej elity politycznej Rzeczypospolitej i Księstwa Litewskiego.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Jezusowe; literatura Litwy (łacińska); literatura Litwy (polska); Wojciech Wijuk Kojalowicz (Albertas Vijūkas-Kojalavičius); Maciej Strykowski (Motiejus Strijkovskis); historiografia.

Władze Towarzystwa Jezusowego nie doceniły w *Ratio studiorum* z 1599 roku historii jako samodzielnej dyscypliny, ale jezuita prowincji litewskiej już dziesięć lat później wysunęli bardzo ważny postulat osobnego nauczania tego przedmiotu. Ich inicjatywę zrodziły naciski szlachty i senatorów, którzy pragnęli, by ich synowie uzyskali wykształcenie w dziedzinach pożytecznych w naradach sejmowych i prowadzeniu spraw publicznych¹. W tej ważnej inicjatywie dominowała więc potrzeba odpowiedniej edukacji historycznej dla przyszłej elity politycznej. Negatywne stanowisko Rzymu wobec tej kwestii zaprzepaściło szansę modyfikacji *Ratio studiorum*, znacznie opóźniając (do 1739 roku) usamodzielnienie historii w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej. Celem kształcenia pozostała *perfecta eloquentia*, stąd historia nadal pełniła służebną funkcję wobec retoryki, traktowana jako źródło erudycji². Zgoła inna sytuacja panowała w czołowych gimnazjach protestanckich Prus Królewskich³.

¹ Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1665*, Rzym: Apud „Institutum Historicum Societatis Jesu”, 1983, s. 64–66.

² Kazimierz Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej, 1565–1773*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999, s. 53–54.

³ Lech Mokrzecki, *Tradycje nauczania historii do końca XVI wieku: Wybrane kraje i problemy*, Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskie, 1992.

Warto jednak podkreślić, iż od początków XVII wieku nauczyciele prowadzili w ramach retoryki uporządkowane zajęcia z historii. Treści historyczne leżały też u podstaw wykładów polityki prowadzonych w Akademii Wileńskiej. W kształceniu historycznym doceniono elementy rodzime. Źródłem wiedzy o przeszłości Litwy było dzieło jezuitę Wojciecha Wijuka Kojalowicza *Historia Lituana* (cz. 1: Gdańsk, 1650; cz. 2: Antwerpia, 1669)⁴. Napisane piękną łaciną służyło młodzieży jako podręcznik poprawnego stylu, a zarazem historii ojczystej. W nekrologu poświęconym Kojalowiczowi czytamy: „Ale przede wszystkim opracował historię swojego narodu, którą zawarł w dwóch częściach, a napisał taką metodą, która przyczyniała się do podniesienia sztuki historycznej na wyższy poziom naukowy i dostarczała młodzieży studiującej wymowę niemałą pomoc dla kształcenia się w stylu. Pragnął bowiem, by młodzież nie tylko znała dzieje swego narodu, ale żeby też nie była nieokrzesana w dziedzinie literatury”⁵. Z dokumentu tego wyraźnie wynika przekonanie nauczycieli, że młodzież kształcąca się w kolegiach winna poznawać w nich historię swojego narodu. Pragnienie Kojalowicza nie naruszało humanistycznego modelu kształcenia; dzieło wileńskiego nauczyciela powszechnie uznano za wyborny gatunek prozy artystycznej wprowadzony z retoryki.

Już współcześni docenili wielkość Kojalowicza. Mikołaj, ksiądz wileński, pisał około 1656 roku, że to „zacyjny jezuita, ziomek nasz, gorliwy o prawdę, miłujący heraldykę Litwy”. *Bibliotheca Scriptorum Societatis Iesu* zawierała opinię, iż Kojalowicz to: „Vir insignite

⁴ Eugenija Ulčinaitė, *Baroque Literature in Lithuania*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 27; Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje–XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslo, 1989, p. 339–405.

⁵ Archivum Romanum Societatis Iesu, Lith. 61, f. 583: „Sed prae aliis laboravit in historia gentis suae duabus partibus complexa eo stylo elucubrata, qui et historicam artem ad altioris culturae gloriam elevaret et non humiles suppetias Oratoriae Juventuti in excolendo stylo adferret, eo scilicet intento, ut ii non modo Gentis suae peregrini, verum etiam ne et Litterariae Facultatis rudes audirent“.

doctus⁶. Ze względu na erudycję i walory języka dzieło Kojalowicza polecał uczniom w początkach XVIII wieku Jan Drews. Warmiński jezuita w *vademecum* dla ucznia zachęcał do lektury *Historii Litwy* Kojalowicza, jako dającej wiadomości o dziejach tego kraju od czasów najdawniejszych w niezwykle starannej formie i pięknym językiem napisanej⁷. Praca Kojalowicza istotnie cieszyła się dużym wzięciem i była podstawą wielu opracowań historycznych, a także źródłem szkolnych sztuk teatralnych. Z czasem doceniano przede wszystkim jego walory językowe. Świadectwem może być opinia Józefa Aleksandra Jabłonowskiego: „Wojciech Wijuk Kojalowicz. Pospolity [znany], historia zła, łacina dobra, ze Strykowskiemu ma najwięcej⁸. Odminną opinię wyrazi później kanonik wileński Józef Konstanty Bogusławski: „Słusznie Alberta Kojalowicza nazwaćby Księciem Dziejopisów Litwy⁹”.

Józef Brown upowszechnił opinię Michała Wiszniewskiego, który, raczej niechętny jezuitom, pisał w połowie XIX wieku w *Historii literatury polskiej*, że Kojalowicz to „mąż wielkiego rozsądku, niezmordowanej pracy, biegły w znajomości bibliotek, starożytności i historii litewskiej“, a „styl jego jest męski, język łaciński czysty bez pochlebstwa i zawsze umiarkowany¹⁰”.

⁶ Nathaniel Bacon, *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu*, opus inchoatum a r.p. Petro Ribadeneira, eiusdem Societatis theologo, anno salutis 1602, continuatum a r.p. Philippo Aleggambe, ex eadem Societate, usque ad annum 1642, recognitum et productum ad annum MDCLXXV a Nathanaele Sotvello, eiusdem Societatis presbytero..., Romae: Ex typographia Iacobi Antonii de Lazaris, 1676, p. 18.

⁷ Joannes Drews, *Institutiones iuventutis in vera solida[ue] erga Deum pietate, in compta gravi[ue] morum civilitate et humaniorum literarum facultate concinnatae* a r.p. Joanne Drews Soc[ietatis] Iesu s.t.d. [...] Brunsbergae: Typis Collegii Societatis Jesu, 1704, p. 601 (f. N7 verso): „Hiftoriam Litvanam ex ruderibus Antiquitatis erutam, limatiffimo iudicio & itylo edidit Albert, Wijuk Kojalowicz“.

⁸ Cyt. za: Jarosław Kurkowski, „Dyskusja J.A. Jabłonowskiego z J.A. Załuskim o wartości i zadaniach polskiej historiografii“, in: *Analecta*, 1999, r. VIII, zes. 1, s. 43.

⁹ Józef Konstantyn Bogusławski, *Życia sławnych Polaków*, t. 1, Wilno: s.n., 1814, s. 84.

¹⁰ Józef Brown, *Biblioteka pisarzy asystencyj polskiej Towarzystwa Jezusowego*, Poznań: W komisji i czołkami L. Merbacha, 1862, s. 224.

Kojałowicz już we wstępie stwierdził, iż jego praca nie jest oryginalnym ujęciem dziejów Litwy, a jedynie zgodną z wymogami literackimi obróbką *Kroniki* Macieja Strykowskiego. Podobnie jak Strykowski, Kojałowicz ukazywał przede wszystkim postacie władców, magnatów i wodzów, opisując ich życie, panowanie, sukcesy i klęski w zmaganiach wojennych. Do napisania historii Litwy zachęcał Kojałowicza Kazimierz Leon Sapieha, któremu autor poświęcił swoją książkę. Trzeba wspomnieć, że Kojałowicz interesował się przeszłością tego kraju nie tylko za sprawą owej zachęty; jego dorobek świadczy o głębokiej znajomości historii Litwy i gruntownych nad nią studiach¹¹.

Historia Lituana obejmowała dzieje Litwy od najdawniejszych czasów aż do śmierci Zygmunta Augusta (1572) a zarazem końca dynastii Gedyminów. Kojałowicz oparł się wprawdzie na *Kronice* Strykowskiego, ale z pewną dozą krytycyzmu. Odrzucił sporo nazbyt jaskrawych fantazji (rodowód Litwinów u obu pisarzy jest różny), ale znaczne różnice występują nie tylko w odniesieniu do stylu, układu i kompozycji. *Historia Litwy* Kojałowicza ma odmienne interpretacje faktów oraz komentarze¹². Strykowskiego krępowały i ograniczały roczniki, kroniki i inne opracowania, z których korzystał. Z historycznych wydarzeń nie wyprowadzał samodzielnych wniosków i pouczeń moralnych. Natomiast Kojałowicz starał się interpretować poszczególne fakty, niekiedy tendencyjnie, zwłaszcza w opisie pogańskiej Litwy. Tendencyjność Kojałowicza uwypuklała się w prezentowaniu książąt pogańskich Litwy. Mendoga, który przyjął chrzest, a potem porzucił chrześcijaństwo (według Kojałowicza, w r. 1254–1255), autor przedstawiał jako surowego, okrutnego tyra, który ochrzcił się jedynie wskutek naporu okoliczności. Jednostronnie oceniony

¹¹ Włodzimierz Dworzaczek, „Kojałowicz Wijuk Wojciech h. Kościesza odm. (1609–1677)”, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13/2, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967, s. 270–272.

¹² Por.: Jadvyga Tījūnēlytē, „Альберт Виук Коялович – хронист XVII в.”, in: *Acta Baltico-Slavica*, 1973, [t.] 8, s. 95–107.

został też Trojden i inni książęta litewscy, chociaż postać Kiejstuta (ok. 1297–1382) ukazano jako wzór. Jego mądrość zestawiano z mądrością Odyseusza, a męstwo – z męstwem Achillesa¹³.

Kojałowicz, opisując zmagania Litwinów z ekspansją niemiecką nad Bałtykiem na przełomie XII i XIII wieku, podkreślał, iż Niemcy pod pozorem chrystianizacji pogan pragnęli zagarnąć ich ziemie. Z uznaniem wypowiadał się o męstwie ludności Żmudzi i Litwy, stwierdzając, iż była ona świadoma tego, że jeżeli nie odeprze wroga już na samym początku najazdu, popaść może w niewolę, tak jak sąsiedzi z Łotwy. Warto podkreślić, że Strykowski, relacjonując to wydarzenie, pominął zupełnie bohaterstwo obrońców, określając ich jako „naród gruby i leśny“¹⁴.

Historyk jezuicki często eksponował wiarołomstwo i okrucieństwo Krzyżaków, którzy krzywdzili nawet ludzi uczestniczących w świątecznych nabożeństwach. Wojny prowadzone przez Kiejstuta oceniał jako walkę Litwy o swą suwerenność i jednoznacznie stwierdził, że wojna toczona przez Krzyżaków miała charakter niesprawiedliwy. W tej ocenie poczynań zakonu krzyżackiego – jak słusznie podkreślają współcześni historycy litewscy – Kojałowicz niejednokrotnie przewyższał swym obiektywizmem Strykowskiego¹⁵. Ars historica tego wybitnego Litwina podnosiła poziom myślenia historycznego uczniów i pozostałych czytelników *Historii Litewskiej* w całej Rzeczypospolitej.

¹³ Albertus Wiiuk Kojalowicz, *Historiae Lituanae pars prior: De rebus Lituorum ante susceptam Christianarum religionem conjunctionemque Magni Lituaniae Ducatus cum Regno Polonie, libri novem*, auctore p. Alberto Wiiuk Kojalowicz, Soc. Jesu s.th.d., Dantisci: Sumptibus Georgii Försteri, Bibliopolae S.R.M., 1650, p. 372: „Ita Heros ille tot casibus medios inter hostes superior consilio Ulisses, manu Achilles Lithuaniae“.

¹⁴ Maciej Strykowski, *Ktora przedtym nigdy światła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Zmodzka y wszystkiey Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siewierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgorskiej, Podlaskiej, etc. ...*, przez Macieja Osostewiciusa Strykowskiego dostatecznie napisana, złożona, ... y nakładem nowo wydźwigniona przez wszystkie starożytne wieki, aż do dzisiejszego roku 1582..., Drukowano w Krolewcu: U Jerzego Osterbergera, 1582, s. 252.

¹⁵ Jadvyga Tijiūnelytė, *op. cit.*, s. 105.

Kontrowersje wzbudza jednak opis bitwy pod Grunwaldem. Strykowski wyraźnie uwypuklił męstwo Litwinów, natomiast Kojalowicz pomniejszył wkład wojsk litewskich w zwycięstwo grunwaldzkie, sławiąc męstwo Polaków i tylko im przypisując zwycięstwo. W porównaniu do Polaków ofiary w ludziach były wśród Litwinów znaczne, a Kojalowicz tłumaczył to karą boską za spustoszenie przez nich kościołów dokonane w drodze do Grunwaldu: „Tak nieszczęśliwa potyczka oczywistym była dowodem kary za zgwałcenie przed wojną Świątnic Pańskich. [...] Kościoły i cokolwiek w nich najświętszego było, szkaradnie zbezczeszili A to nie tylko Tatarzy Mahomekańskiej się sekty trzymający; ale też z prostszych Litwinów niektórzy w niewierności jeszcze zostający tą się bezbożnością pomazali”¹⁶. Zwycięstwo pod Grunwaldem autor wiązał z pobożną postawą króla Władysława Jagiełły przed bitwą i głosił otwarcie, że „ludzie bitew początkiem, a Bóg zwycięstw bywa szafarzem”¹⁷.

We współczesnej historiografii litewskiej zarzuca się też Kojalowiczowi apologię unii lubelskiej, a zarazem pomijanie obecnych u Strykowskiego motywów patriotycznych z przeszłości Litwy¹⁸.

Praca Kojalowicza znalazła się w kanonie lektur zalecanych uczniom szkół pijarskich przez Stanisława Konarskiego. Dzieło to stanowi

¹⁶ Albertus Wuiuk Kojalowicz, *Historiae Lituanæ pars altera, seu De rebus Lituanorum, a coniunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum dominiorum, libri octo*, auctore Alberto Wuiuk Kojalowicz Societatis Jesu s. theologiae doctore, Antverpiae: Apud Iacobum Meursium, 1669, p. 28: „Ex polonis quorum virtuti plena huius victoriae laus debetur, pauci occubuerunt: maiore longe numero Lithuani et Russi; ut vel inde intelligi possit violatorum nuper sacrorum poenam hanc, quod infeliciter pugnaverint”. Przekład za: Biblioteka Czartoryskich, rkps 1329: *Historji Litewskiej część wtóra*: Jest to Kojalowicz tłumaczony od X. Ratomskiego jezuitu, s. 91, 93.

¹⁷ *Historji Litewskiej część wtóra*, s. 92.

¹⁸ S.n., „Historiography”, in: *Encyclopedia Lituanica*, vol. 2, edited by Simas Sužiedėlis, Boston, Mass.: Published by Juozas Kapočius, 1972, p. 424: „The second volume closed with the end of the Gediminas dynasty (1572), thus establishing the precedent of not according the history of Lithuania separate treatment after the Union of Lublin. Kojalowicz supported the union and played down the Lithuania patriotic motif prominent in Strykowski”.

wymowne świadectwo zainteresowania przeszłością Litwy. Obraz dziejów w nim zawarty sprzyjał rozwijaniu litewskiej świadomości narodowej, a przez nią w pewnej mierze przynależności do Rzeczypospolitej, odpowiedzialności za jej przyszłość. Praca litewskiego jezuita jako pierwsza synteza przeszłości Litwy w języku powszechnie używanym rozślawiała dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego w całej Europie¹⁹.

Wizerunek Litwy, jako części Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przybliżały uczniom także inne opracowania, między innymi kompendia geograficzno-historyczne Jana Drewsa. Apologeta przeszłości kraju, dumny także z jego teraźniejszości, zwłaszcza z jego ustrojowej ideologii, polemizował z tymi opiniami geografów dotyczącymi Rzeczypospolitej, które „wielkość Państwa umniejszają [...], zarzucając małość ludu i wielość lasów“. Za błąd poczytywał to, iż oni „dawnych naśladowując, jednakowoż opisują teraz nawet Polskę i Litwę, jak przedtem chociaż teraz przy wypolerowanym czasie, daleko ozdobniejsze są“. W Koronie i na Litwie, wiele jest bowiem wspaniałych pałaców, rezydencji pańskich i kościołów²⁰.

Jednym z ważnych źródeł dostarczającym profesorom jezuickim materiału historycznego do lekcji retoryki była obszerna praca historyczno-geograficzna Adama Naramowskiego *Facies Rerum Sarmaticarum* (Wilno, 1724; cz. 2: Wilno, 1726). Autor, korzystając z Kojałowicza i Gwagnina, przedstawił w niej dokładny katalog władców Litwy.

W teatrze szkolnym liczną grupę stanowiły dramaty nawiązujące do historii Litwy, a *Historia* Kojałowicza stanowiła źródło licznych sztuk. Na scenie, równocześnie z polskimi, ukazywano fragmenty dziejów Litwy, a zwłaszcza postacie wielkich książąt: Trojdena, Witeńsa, Kiejstuta, Olgerda, Jagiełły i Witolda. Wprowadzane motywy z dziejów Litwy budziły poczucie więzi z przeszłością kraju i dumę z

¹⁹ Jerzy Ochmański, *Historia Litwy*, wyd. 2-e, poprawione i uzupełnione, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1982, s. 154–155.

²⁰ Joannes Drews, *Flos regnorum sive Raritates orbis in compendium redactae*, Typis in villa Mokrczensi, 1733, i innych wydań.

jego stolicy (*Vilna sedes ducum, metropolis Lithuaniae, arx litterarum a Gedimino m. duce M.D.L. condita anno 1321*, Vilnae, 1683). Obecny był motyw „nowego Rzymu“, czyli „Wilna wśród gór“ (*Constantinus Magnus imperator Romanorum Constantinopolim triumphali ingressu suo alteram Romam renuntians*, Vilnae, 1688). Dzięki temu dokonywało się także pewne „unarodowienie“ dramatu. W poczcie świętych i błogosławionych poczesne miejsce zajęli działający na Litwie i Białorusi – św. Kazimierz i bł. Jozafat Kuncewicz²¹.

Tematem dość często opracowywanym przez nauczycieli jezuickich były walki Polski i Litwy z Krzyżakami. Ukazywano wiarołomność krzyżacką, spustoszenia dokonane przez ten zakon. Czasem odtwarzano zdarzenia z historii nauki i szkolnictwa, zwłaszcza powstanie Akademii Wileńskiej i poszczególnych kolegiów. W 1731 roku studenci Almae Matris Vilmensis sławili Batorego wdzięczni za fundację i nadane przywileje, król bowiem stworzył „klejnot, który świecić będzie w ciemnościach“²².

Wiedzę o dziejach Litwy uwzględniano we wszystkich kolegiach Rzeczypospolitej, ale w placówkach prowincji litewskiej poświęcano jej znacznie więcej uwagi. Wprowadzenie w 1739 roku osobnego nauczania historii w prowincji litewskiej (w prowincji polskiej w 1743) miało poważne znaczenie dla podniesienia kultury historycznej i politycznej elit Korony i Litwy²³.

²¹ Wanda Roszkowska, „Główne ośrodki życia teatralnego w XVI i XVII wieku“, in: *Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku*: Praca zbiorowa, pod redakcją Hanny Dziechcińskiej, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1980, s. 111–113.

²² [Kazimierz Wazgird], *Signaculum supra cor Lituaniae in Universitatis ac Acad. caractere a coronato Sarmatiae capite Stephano I positum inter theatrales ignes ab Academica Congregatorum manu in eadem Universitatem reseratum anno 1731 Kalendis Augusti*, [Wilno: Druk. Akad. s.l., przed 1.VIII.1731]. – Zob.: *Dramat staropolski od początków do powstania Sceny Narodowej*: Bibliografia, t. 2: *Programy drukiem wydane do r. 1765*, cz. 1: *Programy teatru jezuickiego*, opracowali Władysław Korotaj [et al.], Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976, s. 535.

²³ Kazimierz Puchowski, *Edukacja historyczna*, s. 280.

W wileńskim Collegium Nobilium jezuitów osobny profesor uczył historii i geografii, „tak Oyczyftey, iako też obcey”²⁴, ale dzieje ojczyste wykladał niekiedy odrębny nauczyciel. Miały one zachęcać szlachecką młodzież „do naśladowania chwalebnych Dzieł Przodków”²⁵, stąd przedkładano je nad powszechną. Lekcje historii zintegrowano z nauką francuskiego i niemieckiego, co ułatwiało recepcję najnowszej myśli historycznej.

Wychowanków wyznaniowej szkoły przekonywano, że studia historyczne dostarczają wiadomości o „właŃnościach prawej Religii, á błędach Kacerstw”²⁶. Uznano zarazem, że dzięki nim lepiej można zrozumieć mechanizmy upadku i rozkwitu księstw i królestw, politykę dworów, losy sławnych rodów. Tłumaczono, że historia objaśnia genezę i rozwój państwowości Litwy, w tym takich instytucji, jak trybunały. Dodano, iż wiedza z zakresu tej dyscypliny jest niezbędna tym, którzy zasiądą w najpoważniejszych gremiach, także przyszłym dyplomatom oraz żołnierzom, ale szczególnie tym, „którzy swego czasu nad Woyłkiem Hetmanic będą”²⁷.

Elitarna młodzież sławiła bohaterskich przodków. Świadczyć może o tym opublikowanie w 1766 roku oracji poświęconej *Nieśmiertelnej pamięci wielkiego bohatera [...] Chodkiewicza*, którą wygłosił uczeń Szymon Zabięło, porucznik petyhorski²⁸. Warto zwrócić

²⁴ Porządek i ustawy Collegii Nobilium Akademii Wileńskiej Societatis Jesu dla informacyi tak ichmościów rodziców, iako też samychże ichmościów panów konwiktarów oraz dla pospolitej wszystkim wiadomości zebrane i do druku podane roku Pańskiego 1762, W Wilnie: W Drukarni J.K.Mci Akademickiey Societatis Jesu, 1762, k. B recto.

²⁵ Dowód postępków w naukach ichmościów panów kawalerów Collegii Nobilium Societatis Jesu w Wilnie dany z drugiego pułczu r. 1768 dnia [...] czerwca, [W Wilnie: W Drukarni J.K.Mci Akademickiey Societatis Jesu, 1768], k. b³ verso.

²⁶ O sposobie postępowania na świecie przestrogi młodym, zwłaszcza dworskie życie prowadzić myślącym pożyteczne, z francuskiego na oyczysty język przez wielmożnego pana Hieronima Borzęckiego straznikowicza Brzeskiego na ten czas kawalera Collegii Nobilium Wileńskiego Societatis Jesu przetłumaczone, edycja druga, W Wilnie: W drukarni królewskiej Akademickiej, 1778, s. 30.

²⁷ *Ibidem*, s. 29–30.

²⁸ Szymon Zabięło, *Nieśmiertelna pamięć [...] Jana Karola Chodkiewicza, [...] starosty Xięstwa Żmudzkiego, wojewody Wileńskiego, hetmana wielkiego woysk W.X.L.*,

uwagę, że sławnych wodzów i hetmanów, książąt i królów oraz ich znakomite czyny przywoływano podczas dyskusji przy stole. Stawiali oni, obok świętych, godne naśladowania wzory osobowe. Dodajmy, iż życie szkolne szlacheckich wychowanków wileńskiego kolegium znamionowała zapewne swoboda panowania nad językiem, sprawność mówienia, argumentowania i konstruowania wywołu z „rozpoznawalną elegancją, a zarazem naturalnością tonu“, umiejętność ceniona wśród osiemnastowiecznych elit²⁹. Umiejętność prowadzenia dyskusji doceniano, a niekiedy nawet przedkładano nad wygłaszanie oracji. Wileńscy konwiktorzy codziennie w obecności swoich przełożonych prowadzili przy obiedzie rozmowy „poważne i polityczne“³⁰. Uporządkowane tematycznie konwersacje ułatwiały opanowanie szkolnych wiadomości, rozbudzały zainteresowania, pozwalały dostrzec użyteczność wiedzy w praktyce. Ambitniejszym uczniom dawały możliwość dyskusowania o swojej pozaszkolnej wiedzy i wyrażania własnych poglądów.

Promowanie sztuki błyskotliwej i uczonej konwersacji zmieniało stopniowo jezuicki system nauczania, wypierając metody pamięciowe na rzecz kształcenia zdolności rozumowania i refleksji. W dyskusji koncentrowano się przede wszystkim wokół monarchów, a w ich prezentacji starano się ukazać, obok wydarzeń natury politycznej, zasługi dla nauki i kultury. Uczniom wpajano arkana polityki, ustroju, akcentując jedność a zarazem odrębność ustrojową Korony i Litwy, uwzględniając przy tym wiadomości dotyczących dziejów państwa

[...] *Janowi Mikołajowi Chodkiewiczowi*, [...] *generalnemu staroście Xięstwa Żmudzkiego*, [...] od [...] *Szymona Zabięły*, łowczyca W.X.L., porucznika Petyhorskiego, [...] *swemu pułkownikowi oświadczona* r.P. 1766, Wilno: Druk. J.K.M. Akad. S.I., [1766]. – Zob.: *Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai, 1576–1805: Bibliografija*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos centrinė biblioteka, 1979, įr. 3090.

²⁹ Teresa Kostkiewiczowa, *Oświecenie: Próg naszej współczesności*, Warszawa: Semper, 1994, s. 5.

³⁰ *Porządek i ustawy Collegii Nobilium Akademii Wileńskiej Societatis Jesu*, k. B recto.

i prawa. Młodzież przy stole analizowała i utrzymywała między innymi następujące kwestie:

5. Jak dawna jest godność i jaki jest Urząd Arcy-Biskupów[,] Biskupów, Wojewodów, Kasztelanów? [...] 7. Dla czego Kasztelan Wileński, Trocki, Sterošta Zmudzki między Wojewodami owfzem od wielu z nich wyżej w Senacie zasiadają? [...] 9. Jaka jest godność i Urząd najpierwszych z Ministrów Senatorskiego Stanu, to jest Marzałków Wielkich Koronnego i Litewskiego? 10. Jaka doftoyność i Władza Kanclerzów[,] Podkanclerzów Koronnych i Litewskich? 11. Jaka godność i Urząd jest Podskarżych Wielkich Koronnych i W.X.L. 12. Jaki Urząd i godność Marzałków Nadwornych Koronnych i W.X.L. [...]
3. O sfofobie i różnicy Trybunałów Koronnego i Litewskiego.³¹

Dysputom poświęconym problematyce historycznej towarzyszyły elementy pogładowości – mapy i tablice. Ściany kolegium zdobiły portrety książąt i królów Polski i Litwy „z krótką ich znakomitzych dzieł wzmianką“. Młodzież poznawała również herby i ordery. Wykazywała się znajomością czystej i eleganckiej polszczyzny, która na Litwie stanowiła wyznacznik przynależności do ponoszącego polityczną odpowiedzialność za państwo stanu szlacheckiego. Wychowankowie Collegium Nobilium przyczynili się jednak do obrony praw języka litewskiego. Franciszek Ksawery Bohusz (1746–1820) został jezuitą, gubernierem Franciszka Sapiehy, generalnym wizytatorem szkół litewskich. Ten lituanista w dziele *O początkach narodu i języka litewskiego* (Warszawa, 1808) głosił, że język litewski jest odpowiedni także dla kultury wysokiej, a więc dla opisu złożonych stanów ducha, dla potrzeb literatury i sztuki³². Motywację religijną, misyjną nauki litewskiego zastąpiła oświeceniowa, narodowa.

³¹ *Ibidem*.

³² Ludwik Grzebień, „Bohusz Franciszek Ksawery SJ“, in: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2: *Bar–Centuriones*, pod redakcją Feliksa Gryglewicza [et al.]. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1985, s. 736; Henryk Mościcki, „Bohusz Franciszek Ksawery Michał“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2: *(Bezonym Jan–Brownsford Marja)*, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1936, s. 229–230; Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Pod władzą carów: Litwa w XIX wieku*, przełożyła Beata Kalemba, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 2003, s. 291, 348.

Świadectwem eksponowania dziejów Litwy w wileńskim Collegium Nobilium są zachowane programy publicznych egzaminów. W 1765 roku wychowankowie odpowiadali „na pytania z *Historii Litewskiej*”³³, a trzy lata później zajęli się początkami Litwy³⁴. W 1771 roku słuchacze tej elitarniej placówki odpowiadali na pytania z historii czasów Władysława Jagiełły:

Władysław Jagiełło gdzie koronowany? Pod jakimi obowiązkami koronę otrzymał? Co za rozporządzenie względem Litwy uczynił?

W Litwie Wiara święta, jaki wzrost bierze? Skirgiełło książę litewski iak się rządzi, i czy długo? Witold jak się w rządach litewskich sprawuje?

Czy szczęśliwie wojował Witold z Tamerlanem? Kogo po śmierci Jadwigi wziął za żonę Jagiełło?

Za co, jakim szczęściem, i iak wojnę zakończył pod Grunwaldem? O co książę litewski Witold rozgniewany zaczął myśleć o koronie? Gdzie umarł Jagiełło i z której żony potomstwo zostawił?³⁵

Wyrazem regionalizacji treści nauczania była twórczość profesorów zaangażowanych na polu dydaktyki oraz działalność drukarni jezuickich. Od lat sześćdziesiątych XVIII wieku oficyna Akademii Wileńskiej drukowała podręczniki adresowane do uczniów szkół jezuickich prowincji litewskiej. Należały do nich prace Franciszka Paprockiego: *Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim z przyłączeniem historii tegoż narodu* (Wilno, 1760, i następne edycje)³⁶.

Paprocki większość materiału poświęcił dziejom politycznym. Z podręcznika nie wyeliminował cudowności i nie zdobył się na

³³ Porządek przy dawaniu dowodu rocznego postępku z filozofii, matematyki, retoryki, historii, języków, tańcow, rysunków, fektowania i charakteru zachowany in Collegio Nobilium Vilnensi Societatis Jesu roku 1765 d. 7 lipca, [Wilno: Druk. Akad. S.I.?, 1765], k. 2 verso.

³⁴ Dowód rocznego ćwiczenia się w różnych umiejętnościach i językach [...] kawalerów uczących się in Collegio Nobilium Societatis Jesu w Wilnie dany roku 1766 d. [...] Julii, Wilno: [Druk. Akad. S.I.?), 1766.

³⁵ Dowód postępku w naukach ichności panów kawalerów Collegii Nobilium Societatis Jesu w Wilnie dany z drugiego pułrocza 1768 dnia [...] czerwca, W Wilnie: W Drukarni J.K. Mici Akademickiej Societatis Jesu, 1768, k. b³ verso–b⁴ recto.

³⁶ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė: Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 329.

obiektywne przedstawienie chrystianizacji Litwy, którą w jego ujęciu wspierać miała Opatrzność. Z niechęcią pisał o reformacji. Podkreślił, że za Zygmunta Augusta herezja swym zasięgiem objęła także Litwę. Mówiąc o panowaniu władców polskich, eksponował epizody mające ścisły związek z dziejami litewskimi. Wspominał m.in. o powstaniu Trybunału Litewskiego za Stefana Batorego. Wychowanków informował również o pożarze i epidemii, które dotknęły Wilno podczas wojny północnej³⁷.

Warto dodać, iż Paprocki opracował też *Europę z części świata najprzedniejszą* – podręcznik już samym tytułem nawiązujący do osiemnastowiecznej wizji Europy, której składnikami były: poczucie jej jedności i odrębności kulturowej, europocentryzm i uniwersalizm. Dzieło to wpisuje się w triadę Litwa-Rzeczpospolita-Europa³⁸.

W Collegium Nobilium świat antyczny spletał się z dziejami ojczyznymi i epoką współczesną wychowankom. Pielęgnowano umiłowanie rodzinnego domu, ziemi i stolicy. Lekcje poetyki w jezuickiej placówce uczyły miłości do Wilna, czego wyrazistym przykładem jest zachowana w rękopisie *Bukolika abo wiersz pasterski o Wilnie eklog X* (1768)³⁹.

Epizody z życia codziennego przedstawicielei pierwszych rodów Litwy przewijały się podczas szkolnych zajęć i różnorodnych uroczystości. Uczniowie wileńskiego Collegium Nobilium przekładali z języka polskiego na język niemiecki i łaciński następujący tekst: „Jan

³⁷ Kazimierz Puchowski, *Edukacja historyczna*, s. 231–235.

³⁸ Teresa Kostkiewiczowa, *op. cit.*, s. 12; Kazimierz Puchowski, „Litwa – Kolorna – Europa w ars educandi jezuitów w Rzeczypospolitej”, in: *Między zachodem a wschodem: Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*, pod redakcją Jacka Staszewskiego, Krzysztofa Mikulskiego i Jarosława Dumanowskiego, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002, s. 188–208.

³⁹ Rękopis VUB F3–454: *Bukolika abo wiersz pasterski o Wilnie eklog X*. Przedruk w: *Vilniaus pasveikinimas=Gratulatio Vilnae: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė Eugenija Ulčinaité, vertė Dalia Dilytė [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 406–415; *Bukolikos, arba Piemenų eilės apie Vilnių: X eklogų=Bukolika, abo Wiersz pasterski o Wilnie: Eklog X*, parengė Jakub Niedźwiedz, Eugenija Ulčinaité; vertė iš lenkų kalbos Eugenija Ulčinaité, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

Sapieha wielki kanclerz litewski mawiał często, iż jest pięć rzeczy, które się wszystkim ludziom podobają, to jest: suche drewno do spalenia, dobry koń do jechania, stare wino do picia, starzy przyjaciel do biesiady i stare księgi do czytania⁴⁰.

Uwzględnianie przez profesorów wileńskiego Collegium Nobilium, w zakresie szerszym niż w pozostałych kolegiach szlacheckich Rzeczypospolitej, problematyki dotyczącej Litwy odzwierciedla tendencję do pewnej regionalizacji treści nauczania, którą, jak starałem się dowieść, potwierdza tematyka zajęć i egzaminów, twórczość profesorów oraz okazje wystawiennicze sztuk teatralnych. Źródłem tego zjawiska wydaje się być dbałość wileńskich jezuitów o podtrzymywanie więzi z magnaterią litewską, która konstruowała swą tożsamość na świadomości odrębności kulturowej, politycznej i tradycji obywatelskich Wielkiego Księstwa Litewskiego. Szlachecka elita polityczna Księstwa, niezależnie od pochodzenia etnicznego czy też konfesji, posiadała jasną, historycznie ukształtowaną definicję swojego państwa, odrębnego od Królestwa Polskiego zarówno przed Unią Lubelską, jak i po jej zawarciu. Jednakowoż Karol Wyrwicz, rektor jezuickiego Collegium Nobilium w Warszawie, w swej *Geografii powszechnej* akcentował jedność Korony i Litwy. Doceniając historyczne tradycje państwowości litewskiej, podnosił jednocześnie trwałość unii lubelskiej: „Litwa przedtym państwo udzielne i przez narodu swego Xiążąt, á nie przez baiecznych owych Włochów, których przyście i rozumowi fię i hiftoryi sprzeciwia, sprawowane, na wieczne czasy z Polką przymierzem Lubelskim r. 1569 złączone [...]”⁴¹. W części podręcznika poświęconej *Polityce* z dumą głosił, iż

⁴⁰ Rękopis VUB F3–1696: *Varia scripta ab anno 1763 ad annum 1765, tomus I*. [...] In Collegio Nobilium Societatis Jesu, Vilnae, k. 77.

⁴¹ Karol Wyrwicz, *Geografia powszechna czasow teraznieyszych albo Opisanie krótkie kraiów całego świata, ich położenia, granic, płodu ziemnego, skłonności obywatelów, handlu, obyczajów &c. &c.*: Z najwyższych wiadomości, kraiopisarzów, i wędrowników zebrana ku pożytkowi Młodzi Narodowej na szkoły publiczne wydana, W Warszawie: W Drukarni I.K. Mci i Rzeczypospolitej in Collegio Societatis] Jesu, 1770, s. 371.

„Królestwo Polskie wiecznym iedności przymierzem z Litwą złączone, obfzerne i od iednego z wielkich Europeyfskich narodów miefzkane, zawfze pod iedynowładnym zoftawało panowaniem; za Kazimierza W. Senat; za familii Iagiellońfskiej fzlachta do fpraw publicznych wchodźić zaczęły; po śmierci Zygmunta Augufts r. 1572 poftać Rzeczypoſpolitey na fię wzięło“⁴².

Wyrazem troski jezuitów o wzmacnianie kontaktów z elitami Litwy było uczestnictwo w różnych wydarzeniach dotyczących tych rodzin magnackich, których synowie studiowali w jezuickim Collegium Nobilium Wilnie. Nauczyciele mieli świadomość kształcenia przyszłych elit. Szczepan Wulfers wierzył, iż synowie szlachty zapiszą się w historii w gronie wybitnych. Mówiąc o swojej pracy pedagogicznej, stwierdził wprost: „Czy o dziejach Ojczystych opowiadałem, wnosilem, iż niegdyś swe imię w tychże dziejach uczynią znakomite; czyli opisanie świata przed oczy im stawiałem, nie mogłem nie życzyć, by się Imię Ich po niemalej części tego okręgu rozchodziło“⁴³.

W świetle badań można stwierdzić, że wychowankowie uzyskaną pozycję zawdzięczali, oprócz wykształcenia i umiejętnościom, przede wszystkim pozycji ojców, ich statusowi materialnemu, sprawowanym godnościom i urządcom oraz rodzinnym koneksjom. Nie bez znaczenia były również orientacje polityczne. W karierach tych jezuickie Collegium Nobilium w Wilnie odegrało jednak ważną rolę, edukując przyszłe elity polityczne, urzędnicze i wojskowe Rzeczypospolitej. Już w latach sześćdziesiątych wielu z wychowanków pełniło ważne

⁴² *Ibidem*, s. 666.

⁴³ Zob. polsko-francuski program publicznego egzaminu: *Dowód postępku uczynionego w naukach i różnych umiejętnościach od ww. ichmśc pp. baronów Karola i Jana z Ludynckauzu, Wolffów przez trzyletnie ćwiczenie się w Konwikcie Wileńskim Societatis Jesu, przypisany ww. ichmciom panom baronom, ich rodzicom=Essai des progrès faits dans les belles lettres et different sciences, par messieurs les barons Charles et Jean de Ludinghausen Wolff pendant les trois ans d'etudes faites au College de Nobles de Vilna sous la direction des peres de la Compagnie de Jesus, presente à ses excellences messieurs les barons leurs très illustres parens: Divisé en XV parties*, [Wilno: Druk. Akad. S.I.?], s.a., k. 2.

funkcje i uzyskało wysokie godności, dając rozgłos placówce. Zapewne portrety niektórych z nich zdobiły szkolne korytarze. Wileńskie kolegium wydało pokolenie, w którym nie brakowało jednostek związanych z reformatorskim obozem Stanisława Augusta Poniatowskiego, gotowych walczyć o zachowanie niepodległości kraju. Collegium Nobilium, obok Akademii Wileńskiej, stanowiło ważny ośrodek kształcenia litewskich eli, kształtowania ich świadomości historycznej⁴⁴. Wypełniało testament Kojalowicza.

Uzyskano: 20-10-2009

Przyjęto: 12-11-2009

⁴⁴ Romanas Plečkaitis, „Collegium Nobilium”, in: *Vilniaus universiteto istorija*, redakcinė kolegija: Andrius Bendžius [ir kt.], [t. 1]: 1579–1803, Vilnius: Leidykla „Mokslas”, 1976, p. 162; Kazimierz Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów: Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, s. 301–374. Por.: Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas: *op. cit.*, p. 243: „w historiografii litewskiej nikt jeszcze nie badał dogłębnie litewskiej kultury szlacheckiej i sytuacji jej elit”. Warto jednak w tym miejscu zauważyć znaczący dorobek takich znakomitych badaczy, jak Eugenija Ulčinaité, Romanas Plečkaitis, Dalia Dilytė czy Mintautas Čiurinskas.

Kazimierz Puchowski

THE HISTORY OF LITHUANIA IN THE EDUCATION
OF POLITICAL ELITES IN JESUIT SCHOOLS
OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH:
RECONNAISSANCE

Summary

The superiors of the Society of Jesus at first did not consider history as an independent discipline (this is obvious from *Ratio studiorum* published in 1599). However, the Jesuits who worked in the province of Lithuania early understood the significance of history. Already in 1609, they applied to the superiors of the Society with the request to allow teaching history separately. Their request was supported by the demand of the nobility for an appropriate education in all fields necessary not only just for participating in the Diet or court debate, but also in all other aspects of public and political life. Nevertheless, the negative attitude of Rome made it impossible to modernize some rules of *Ratio studiorum*, thus significantly delaying teaching of history as of an independent discipline in the Jesuit schools of the Commonwealth. The purpose of education still remained *perfecta eloquentia*, history continued to be understood as an auxiliary discipline of rhetoric.

However, from the very beginning of the 17th century, instructors read lectures in history at courses of rhetoric. The content of the lectures was determined by educational rules formulated primarily in the Vilnius Jesuit Academy. As a rule, the lectures drew attention to certain noble families. It is also noteworthy that historical drama plays made a significant part of the repertoire of the Lithuanian Jesuit Theatre. Although dramas about history of Lithuania were performed throughout the whole Commonwealth, they were the most frequent in schools of the Lithuanian province. History began to be taught as a separate discipline in the province of Lithuania starting 1739 (in the province of Poland starting 1743). This had an enormous significance in raising the level of political and historical culture of the elite of the Crown and the Duchy.

Kazimierz Puchowski

LIETUVOS ISTORIJA POLITINIŲ ELITŲ EDUKACIJOJE,
VYKDYTOJE ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS
JĖZUITŲ MOKYKLOSE: REKONESANSAS

Santrauka

Jėzaus Draugijos vadovybė iš pradžių nevertino istorijos kaip savarankiškos disciplinos (tai matyti iš *Ratio studiorum*, išėjusios 1599 m.). Tačiau jos reikšmę anksti suprato jėzuitai, darbavęsi Lietuvos provincijoje. Jau 1609 m. jie kreipėsi į Draugijos generolą, prašydami leidimo mokyti jos atskirai. Jų prašymas buvo grindžiamas bajorų ir didikų reikalavimu, kad kilmingoji jaunuomenė įgytų deramą išsilavinimą iš visų dalykų, reikalingų tiek dalyvaujant seimų ar teismų debatuose, tiek ir kitose viešo politinio gyvenimo srityse. Tačiau negatyvus Romos nusi-teikimas tuo klausimu atėmė galimybę pakeisti kai kurias *Ratio studiorum* nuostatas ir ją modernizuoti, o tuo pačiu gerokai suvėlino ir sulėtino istorijos kaip savarankiškos mokslo šakos dėstymą Respublikos jėzuitų mokyklose. Išsilavinimo tikslu kaip ir anksčiau liko *perfecta eloquentia*; istorija ir toliau buvo traktuojama kaip pagalbinė retorikos disciplina.

Vis dėlto jau nuo pat XVII pradžios mokytojai retorikos kursuose perskaitydavo ir istorijos paskaitų. Jų turinį lėmė pedagoginės nuostatos, formuluojamos pirmiausia Vilniaus jėzuitų akademijoje. Istorijos paskaitose buvo skiriama dėmesio paskiroms giminėms. Būtina paminėti ir tai, kad Lietuvos jėzuitų teatro repertuaro ženkliai dalį irgi sudarė dramos istorine tematika. Nors Lietuvos istorijos temomis parašytų dramos veikalų rodyta visoje Respublikoje, bet Lietuvos provincijos mokyklose jų būta daugiausia. Galop nuo 1739 m. Lietuvos provincijoje istorija buvo pradėta dėstyti kaip atskira disciplina (Lenkijos prancijoje – nuo 1743). Tai turėjo didžiulės reikšmės keliant Karūnos ir Kunigaikštijos elito politinės bei istorinės kultūros lygį.